

Ахмедова Гулноза Атаназаровна

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси

катта ўқитувчиси

Аннотация. Мақолада Муҳаммад Ризо Огаҳийнинг шоҳ ва шоир Муҳаммад Раҳимхон соний – Феруз ижодига муносабати ҳамда адабий ва эстетик қарашлари миллий шеърятимиз ижтимоий-эстетик мазмунини бойишига, умумбашарий моҳиятнинг чуқурлашишига хизмат қиладиган муҳим жиҳат сифатида очиб берилган.

Калит сўзлар: шоир, шеърят, илмий ва бадиий тафаккур, адабий-танқидий қарашлар, шахсий кузатишлар, санъаткор шоир, девон, мадҳия.

Муҳаммад Раҳимхон соний – Феруз ўзбек маданияти тарихида муҳим ўрин тутувчи мўътабар сиймодир. Айниқса, XIX асрдаги маданий равнақимизни унингсиз тасаввур этишимиз қийин.

Хоразмда қирқ етти йилу ўн беш кун (ҳиж.1281, 1328, мил. 1865, 1910) ҳукмронлик қилганлигининг ўзиёқ Ферузнинг нақадар салоҳиятли султонлигидан далолат беради. Салтанат муддатининг бу қадар узайгани халқпарварлик, адолатпарварлик, маърифатпарварлик омиллари туфайлидир. Ферузнинг адолатли ва тадбиркор шоҳ сифатида давлат бошқаришида Огаҳийнинг (1809-1874) хизматлари каттадир.

Огаҳий ижодида шоҳ ва шоир Ферузга тааллуқли кўп маълумотларни учратамиз. Уларни мазмун жиҳатдан 2 гуруҳга ажратиш мумкин:

- 1) Ферузни адолатли ва маърифатпарвар шоҳ, маданият ҳомийси сифатида таъриф ва талқин қилиш;
- 2) Ферузни бадиий салоҳият соҳиби, талантли шоир сифатидаги фазилатларини улуғлаш;

Огаҳий, хусусан шеърят, санъат, ҳунар аҳлига катта ҳомийлик кўрсатган Феруз билан қарийб ўн йил давомида яқиндан мулоқотда бўлди. Ўзаро ҳурмат ва самимиятга асосланган бу яқинлик ижодий муносабатларда ҳам ўз самарасини берди.

Огаҳий меросида Ферузни юксак инсоний фазилатлар соҳиби дея улуғловчи, ҳукмрон сифатида эса одил, халқпарвар, ҳунар ва санъат аҳлининг,

ижодкорнинг саҳий ҳомийси сифатида мадҳ этувчи ўринлар, шаънига махсус қасидалар мавжуд. Ўз навбатида Феруз ҳам Огаҳийга, унинг истеъдодига юқори баҳо бериб, устоз деб чуқур ҳурмат қилганлиги, асарларини юқори қадрлаганлиги манбаларда ифодасини топган.(1)

Огаҳийнинг «Таъвизул ошиқин» девони дебочаси таркибидаги 40 байтли маснавий Феруз таърифидаги мадҳия бўлиб, унинг адолатли ва тadbиркор шох каби сифатлари алоҳида таъкидланади.

Юзида аён тоби анвори ҳақ
Сўзида баён жумла осори ҳақ.
Вужуди адолатга мазҳар келиб,
Намуди саҳоватга масдар келиб,

Ушбу мисраларда Огаҳий Ферузнинг комил инсон эканлигини назарда тутиб, унинг ҳар бир асарида, ҳар бир сўзида адолат мужассам деган фикрни билдиради.

Огаҳий Феруз ҳақидаги фикрларини мамнуният билан эътироф этади:

“Тоқим айём тасорифи ва аъвом табодиш била бир неча замон утти, жаҳон халойиқиға мусаррат ва беҳжат ҳангома етти. Машки манен инояти била Хоразм диёрининг фирдавсбазм мамлакати Сайид Муҳаммад Баҳодирхон қўлига кирди ва ул мамлакатга педшоҳона сиёсат ва мулукина адолат била узиға янгилиғ зийнат ва низом берди ва ҳар тоифанинг ўз ҳолиға кўра марҳамат ва навозишлар била хушдил ва баҳораманд ва ҳар жамоони ўз мартабасига яраша макромат ва баҳшишлар била хушҳолва хурсанд қилди.(2)

Феруз замондошлари – шоир, тарихчи, тазкирачилар Муҳаммад Раҳимхони соний ҳар бир ижод аҳлига камоли эътибор билан ёндошгани, янги асарлар сўроқлаб тургани, давлат ишларидан ортиб, янги бадиият намуналари мутолааси ва таҳрири билан шуғулланиши ҳақида яқдиллик билан сўз юритадилар. Ушбу фазилатлар ўз ижодий тақдирида муҳим ўрин тутганлигини Огаҳий ҳам қайд этади: «Махсусона мулоқот ва муҳиббона илтифотларин ўз ҳақимда шомилроқ, балки комилроқ топиб, ўзга фузалодин кўпроқ хушҳол ва хуррам бўлур эрдим, то бир кун мусаввадаларим орасидин бир неча ғазал ва мухаммас ва қасида интиҳоб этиб, бир неча авроққа тартиб била битиб, ул жанобнинг шарофатмаоб хизматиға тухфа йўсунлуғ етурдим».(3)

Дебочада Феруз ҳукмронлиги даврида хонликда илм, санъат, адабиёт ва касб-ҳунар аҳлига эътибор кучайгани, хусусан, ўзи ҳам иқтидорли шоир бўлган Ферузнинг ҳомийлиги, моддий ва маънавий рағбатлантириши туфайли шеърятнинг қадри ошганлиги чин қониқиш билан битилган.

Агарчи эрур баҳри фазлу ҳунар,
Вале кўп бўлуб шеърдин баҳравар.
Топиб шеър онинг шуғли бирла ривож,
Бориб барча шеър аҳлидин эҳтиёж.

Огаҳий билан Феруз муносабатлари уларнинг адабий суҳбатларида ўз ифодасини топган. Шундай суҳбатлардан бирида Феруз Огаҳийга ўз шеърларидан девон тартиб беришини тавсия қилади. Дебочада бу ҳақда шоирнинг ўзи бундай гувоҳлик беради:

«Бир неча муддатдин сўнг бир кун фақирга иноят назари билан боқиб, дилнавозлик юзидин хитоб қилиб дедиким: «- Барча мусаввалардаги ва баёзлардаги паришон бўлган шеърларингни жамъ этиб, девон суратида тартиб берғил ва анга дебоча ҳам ясаб, сўнгра айтилган ашъорингни доғи ҳамул девонда ўз маҳалида рақам силкига гавҳар янглиғ терғил. Нединким кишидин то қиёматгача боқи қолотурғон ва фарзанди саодатосор яхши сўздурким, онга замон ҳаводисининг офоти зарари асло етушмас ва даврон инқилобининг ғубори асари ҳаргиз аҳволи бошиға тушмас. Ва вужуди адам қисватидин муарро ва бақоси фано тухматидин мубарродур. Алқисса сўз мартабаси ниҳоятсиз баланд ва сўз аҳли ҳамиша азиз ва аржуманддурлар.»

Бу маълумотларнинг адабий қиммати шундаки, улар Огаҳийнинг Феруз ҳақидаги фикрлари холис ва ҳаққоний эканлигини далиллашга ва шоҳликни шоирлик билан моҳирона уйғунлаштирган ижодкор ҳукмдорни янада кенгрок тасаввур этишга хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Жумахўжа Н. Феруз — маданият ва санъат ҳомийси. Тошкент: Фан, 1995.
2. Баёний. Шажараи Хоразмшоҳий. Нашрга тайёрловчилар Н.Жумахўжа, И.Адизова. Тошкент: Адабиёт ва санъат, 1994.
3. Огаҳий. Асарлар. I жилд.